

ԺԵՆՅԱ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

ՇԱՐԱՀՅՈՒՍՈՒԹՅԱՆ ՈՒՍՈՒՑՄԱՆ ՄԵԹՈԴԻԿԱՅԻ ՏԵՍՈՒԹՅԱՆ
ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ԵՎ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ

DOI: 10.24234/journalforarmenianstudies.v4i71.217

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Հոդվածում ներկայացրել ենք հայոց լեզվի շարահյուսության ուսուցման մեթոդիկայի տեսության ձևավորման եվ զարգացման պատմական ուղիները՝ ընդգծելով դրա հոգեբանական, տրամաբանական և լեզվաբանական հիմքերը:

Հատուկ ուշադրություն է դարձված լեզվի ուսուցման հոգեբանական հիմքերին. ինչպես են աշակերտի զգայական ու մտավոր կարողությունները, տարիքային և հոգեկան զարգացման փուլերը ազդում շարահյուսական գիտելիքների յուրացման վրա: Ներկայացվում է նաև տրամաբանության դերը՝ որպես մտածողության զարգացման միջոց, ինչպես նաև ուսուցման գործընթացում երեխայի անհատական կարողությունները դիտարկելու անհրաժեշտությունը:

Հոդվածում մանրամասն նկարագրվում են այնպիսի ականավոր մանկավարժների ու լեզվաբանների ներդրումները, ինչպիսիք են Խ. Աբովյանը, Ս. Մանդինյանը, Ն. Տեր-Ղևոնդյանը, Մ. Աբեղյանը, Ա. Ղարիբյանը, Ֆ.Խլղաթյանը և այլք: Փորձ է արված վերլուծելու նրանց դասագրքերը, մեթոդական մոտեցումները և հայոց լեզվի ուսուցմանն առնչվող տեսական ու գործնական սկզբունքները:

Բանալի բառեր և բառակապակցություններ. շարահյուսագիտություն, մանկավարժական հոգեբանություն, քերականական հոգեբանություն, քննադատական մտածողություն, տրամաբանական մտածողություն, տարիքային առանձնահատկություն, քերականական ոճաբանություն, բանադրում, պատկերավորման-արտահայտչական շարահյուսական միջոցներ:

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Դաստիարակության և ուսուցման համար հիմք է ընդունվում մայրենի լեզուն, ուստի հայոց լեզվի ուսուցման հարցերին անդրադառնալը մշտապես արդիական է և ժամանակակից կրթական համակարգի առաջնահերթություններից է: Ճիշտ և գրագետ խոսք կառուցելու տեսանկյունից հատկապես կարևորվում է շարահյուսության ուսուցումը: Քերականության ուսուցման գործընթացը շարահյուսական միավորների զուգաձևությունները և ոճական հատկանիշները բացահայտելու, դրանք խոսքի տարբեր տեսակների մեջ կիրառելու մեծ հնարավորություններ է տալիս:

ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Հոդվածի ուսումնասիրության հիմքում ընկած է համադրական, պատմահամատեքստային և վերլուծական մոտեցումների կիրառումը: Աշխատանքի ընթացքում ուսումնասիրվել են հայոց լեզվի ուսուցման պատմական զարգացումը ներկայացնող դասագրքեր, մեթոդական ձեռնարկներ և գիտական հոդվածներ, մանկավարժական, հոգեբանական և լեզվաբանական տեսական աշխատանքներ: Հիմնականում օգտագործվել է վերլուծության մեթոդը՝ նպատակ ունենալով բացահայտելու շարահյուսության ուսուցման մեթոդիկայի ձևավորման փուլերը, դրանց մեջ ներգրաված հոգեբանական և տրամաբանական ազդեցությունները, ինչպես նաև լեզվաբանական մտածողության դերը ուսուցման գործընթացում:

ՔՆՆԱՐԿՈՒՄ

Հայերենի քերականության (շարահյուսություն) ուսուցման առումով առաջին ամբողջական աշխատանք կարելի է համարել *Հովհաննես Երզնկացու* «Հաւաքումն մեկնութեան քերականի» աշխատությունը, որում հավաքվել, խմբավորվել, կարգի բերվել, ճշտվել և օգտագործվել են մինչև 13-րդ դ. առաջին կեսը հրապարակի վրա եղած նախորդ համարյա բոլոր քերականների երկերը: Սակայն հայոց լեզվի ուսուցման մեթոդիկան սկսել է զարգանալ դեռևս 5-րդ դարից, երբ առաջ եկավ գրելու պահանջը: Այդուհանդերձ, հայոց լեզվի մեթոդիկան մինչև 19-րդ դարի կեսերը միայն դիդակտիկայի մի ճյուղ էր և չունեւր առանձին ընկալում:

Հետագայում մասնավոր մեթոդիկաների զարգացման գործընթացում առանձնացավ նաև հայոց լեզվի մեթոդիկան:

Հայտնի է, որ մինչ այդ մանկավարժության մեջ ներառվում էին նաև փիլիսոփայությունը և հոգեբանությունը, սոցիոլոգիան և բարոյագիտությունը, որոնք որոշում էին կրթության նպատակները և դրանց իրականացման ուղիները:

Հայոց լեզվի մեթոդիկան սերտորեն կապված է հատկապես լեզվաբանության և այլ բնագավառների հարաբերակցությունից առաջացած գիտությունների հետ (հոգելեզվաբանություն, հանրալեզվաբանություն, նյարդալեզվաբանություն, լեզվափիլիսոփայություն, մանկավարժական լեզվաբանություն, լեզվանշանագիտություն, լեզվաերկրագիտություն, լեզվամշակութաբանություն, հարալեզվական բնագավառներ՝ շարժումների լեզու և այլն) (Աղաջանյան Զ., 2021):

Շարահյուսության ուսուցման մեթոդական համալիրի համար կենսական նշանակություն ունի լեզվի հոգեբանական կողմը: Այն օգնում է ուսուցման գործընթացը հոգեբանորեն ճիշտ կազմակերպելուն: Ժամանակակից մեթոդիկան առանց ուսուցման գործընթացի հետազոտության հոգեբանական նորագույն տվյալների օգտագործման չի կարող կյանքի աճող պայմանները բավարարել, ուսուցման ընթացքում մեծ արդյունքների հասնել, ուսուցումը հեշտ, հաճելի, արդյունավետ ու միաժամանակ գիտական ու նպատակային դարձնել (Խալաթյան Գ., Թորգոմյան Ս., Հարությունյան Ռ., 2023):

Շարահյուսության ուսուցման մեթոդիկայում հատկապես կարևորվում է մանկավարժական հոգեբանությունը, որն ուսումնասիրում է աշակերտի ստացած գիտելիքների հաստատուն յուրացման, ունակությունների և հմտությունների, նրա խոսքի ու մտքի փոխկապակցված զարգացման հոգեբանական հիմունքները: Հոգեբանությունը հնարավորություն է տալիս ուսուցչին գաղափար կազմելու աշակերտի հոգեկան առանձնահատկությունների, ուսուցանվող նյութի նկատմամբ ցուցաբերած հետաքրքրությունների մասին:

Ինչպես թելադրում են Վոդովոզովի դիդակտիկայի սկզբունքները, ուսուցումը պետք է համապատասխանի երեխայի մտավոր զարգացմանը, պետք է

հարգել երեխայի զարգացման անհատական առանձնահատկությունները: Հոգեբանական մի շարք սկզբունքներ հնարավոր են դարձնում աշակերտների տարիքային առանձնահատկությունների, բնավորության գծերի, հիշողության, ուշադրության, ընկալունակականության և մի շարք այլ որակների հաշվառումը, ինչն էլ հայոց լեզվի ուսուցչին օգնում է դասի կազմակերպման գործընթացում:

Հայերենի շարահյուսության, խոսքի և մտքի անարգել զարգացումը դրվում է հայ իրականության մեջ հայտնի *քերականական հոգեբանության* հիմքում:

Այս առումով այժմ էլ արդիական է Ի. Հարությունյանի «*Լեզվի հոգեբանական խնդիրները*» աշխատությունը: Ի. Հարությունյանը հայ մանկավարժության մեջ առաջինն էր, որը կապեց մանկավարժությունը և հոգեբանությունը և դրանց օգտագործմամբ հնարավորինս ճիշտ կազմակերպեց ուսուցման արդյունավետության, ուսումնական աշխատանքի գիտական կազմակերպման որոշ հարցեր: Ըստ նրա տեսության՝ դասագործընթացը պետք է նպաստի զգացումների և ապրումների արտահայտմանը, բանական և դատողական կարողությունների, խոսքի զարգացմանը (**Հարությունյան Ի., 1888**):

Գ. Էդիլյանն իր «Հայոց լեզվի մեթոդիկա» գրքում (1923 թ.) հոգեբանությունը դիտում է ոչ թե որպես հիմնական հենք, ինչպես անում էին իրեն նախորդող մեթոդիստները, այլ որպես օժանդակ հյուսվածք: Նա հիմք դրեց *փորձառական* և *մանկավարժական հոգեբանության* ուղղություններին: Նրա կարծիքով ուսուցման գործընթացը պետք է կազմակերպել համապատասխան դասագրքեր կազմելով, որոնցում նյութերը կրնտրվեն դասարանի աշակերտների հոգեկան զարգացման աստիճանը հաշվի առնելով, կունենան կրթական ազդեցություն, ինչի գրավականն էլ կլինի հայրենասիրության, բարոյականության և գեղարվեստականության միաձույլ ոգու ներկայացումը (**Էդիլյան Գ., 1923**):

Շարահյուսության ուսուցման հիմքում ընկած է նաև տրամաբանությունը. այս երկուսի համատեղմամբ է առավելաբար զարգանում աշակերտի քննադատական մտածողությունը: Ըստ Վինոգրադովի՝ լեզվի ուսումնասիրման ընթացքում աշակերտների մեջ ձևավորվում են ընդհանրացման և որոշակիացման, վերլուծության և համադրման, ինդուկցիայի (արտածում) և դեդուկցիայի

(մակաձուլ) մտավոր գործողությունների կարողություններ, որոնք անհնարին է իրականացնել՝ առանց տրամաբանության օգնությանը դիմելու: Երեխաների դատողական կարողությունների ձևավորման և զարգացման հարցերին անդրադառնում ենք դեռևս տարրական դասարաններում: Այստեղ դատողության և մտածողության ձևավորումը բանավոր և գրավոր ճիշտ խոսք կազմելու, սեփական ապրումները արտահայտելու, մտքերն ու զգումները տրամաբանական հաջորդականությամբ ներկայացնելու հետևանք է: Արդեն միջին դպրոցում շարահյուսության ուսուցումը օգնում է աշակերտներին այս ամենը վերածելու հմտությունների:

Աշակերտների տրամաբանական մտածողության զարգացման և քերականության ուսուցման կապը հայ լեզվաբանության մեջ ներկայացրել են Ա. Հակոբյանը «Քերականության ուսուցումը և աշակերտների տրամաբանական մտածողության զարգացումը» գրքում (1964 թ.) և Հ. Հարությունյանը «Լեզվի գործնական ուսուցումը և տրամաբանական մտածողության զարգացումը» գրքում (1984 թ.): Ըստ Ա. Հակոբյանի՝ միայն կուռ տրամաբանության շնորհիվ մարդ կարող է մի համակարգի բերել իր ընդարձակ գիտելիքները և օգտագործել դրանք ինչպես հարկն է: Նա տրամաբանելու զարգացած կարողությունը նախապայման է համարում ինքնուրույն և ստեղծագործական մտածողության համար:

Մեծ է եղել հոգեբանական և տրամաբանական ուղղությունների ազդեցությունը հայերենի շարահյուսության ձևավորման և զարգացման ընթացքի վրա: Այս ուղղությունների հետևորդ հայ լեզվաբանները սահմանել են շարահյուսական տարբեր միավորներ՝ հիմքում դնելով այս դպրոցների առաջ քաշած դրույթները: Հատկապես կարևոր է նրանց կողմից առաջ քաշած տեսությունը նախադասության վերաբերյալ: Ըստ նրանց՝ նախադասությունն է մտքի ձևավորման, մարդկային հաղորդակցման հիմնական գործիքը: Եթե հոգեբանությունը նախադասությունը բնութագրում է իբրև խոսողի հոգեկան գործունեության արդյունք, հոգեբանական դատողության արտահայտություն բառերով, հոգեկան պատկերացումների զուգորդում, ապա տրամաբանությունն

այն ձևակերպում է որպես բառերով արտահայտված դատողություն, միտք (Հարությունյան Ի., 1970):

Հարկ է նշել, որ տրամաբանության ազդեցությունը շարահյուսության վրա ավելի տևական է եղել: Որքան էլ հայ լեզվաբանները փորձում են շարահյուսական միավորների նոր սահմանումներ ներկայացնել, միևնույն է, դրանցում դեռևս պահպանվում է տրամաբանության ազդեցությունը:

Հայոց լեզվի մեթոդիկան՝ որպես գիտություն, ամբողջական դարձավ 19-րդ դարի 70-80-ական թթ.: Այս շրջանում Հ. Տեր-Մելիքյանը թարգմանեց Ադոլֆ Ռուդեի «Ժողովրդական դպրոցի մեթոդիկա» (1908) աշխատությունը, որը հսկայական նշանակություն ունեցավ մասնավոր մեթոդիկաների զարգացման ու ինքնուրույնացման գործում: Նրանում հաշվի են առնված հայ դպրոցի հնարավորությունները, հայ ուսուցչի գիտական ու մեթոդական պատրաստականությունը, որը խորապես բարձրացնում էր այդ գրքի տեսական և գործնական արժեքը:

Չնայած 19-րդ դ. մանկավարժությունը փորձում էր դեռևս տարրական դպրոցների մեթոդիկան զարգացնել, այնուամենայնիվ մի շարք մանկավարժներ կարևորում էին նաև շարահյուսության ուսուցման հարցերին անդրադառնալը: Առաջինը Խ. Աբովյանն էր, որ աշխարհաբարի քերականության ուսուցման հիմքում դրեց *փորձի* հնարը (Աբովյան Խ., 1940): Մանկավարժն իր առջև ուներ երեխաների մտածելու և խոսելու ունակությունը դյուրին եղանակով զարգացնելու նպատակ (Աբովյան Խ., 1848-1948):, ինչն այսօր էլ դրվում է ժամանակակից քերականության ուսուցման հիմքում: Թեպետ նրա «Նախաշավիղ» քերականության դասագիրքը առավելապես ձևաբանության հարցերի քննություն էր, սակայն մանկավարժը կատարեց նաև շարահյուսական մի քանի հարցերի քննություն և դրանց մասին տվեց ժամանակի համար առաջընթաց դիտարկումներ: Հատկապես կարևորվում է խոսքի մասերը նախադասության անդամներից տարբերակելու նրա փորձը, ինչը թարմություն է հաղորդում շարահյուսագիտությանը, որը մինչ այդ մնում էր ձևաբանության ստվերում: Նրա աշխատությունը դառնում է աշխարհաբարի քերականության առաջին

դասագիրքը, որում մշակված դիդակտիկ մեթոդները հեղաշրջում մտցրին հայոց լեզվի դասավանդման ոլորտում:

Խ. Աբովյանից հետո հայերենի քերականության դասագիրք է կազմել Ս. Պալասանյանը՝ «Քերականություն մայրենի լեզվի» խորագրով (1874 թ.): Մեթոդական առումով այն նույնպես որոշակի հետաքրքրություն էր ներկայացնում: Հեղինակն առաջարկում է ոչ թե սերտել տալ կանոնը, այլ ըմբռնել տալ այն՝ ուսուցանվող համապատասխան քերականական իրողությունները նախապես աշակերտի դիտողությանը ներկայացնելով, դրանց էական հատկանիշը առանձնացնելով և աշակերտների ուշադրությունը դրա վրա հրավիրելով:

Ժամանակի հայ մանկավարժները (Խ. Աբովյան, Ս. Պալասանյան, Ս. Մանդինյան, Ն. Տեր-Ղևոնդյան և այլք) հայոց լեզվի մեթոդական համակարգը կոփել են՝ հետևելով Ուշինսկու, Պեստալոցու, Դիստերվեգի, Բուսլանի մեթոդամանկավարժական սկզբունքներին: Վերջիններս մեծապես կարևորում էին մայրենի լեզվի դերը երեխայի ինտելեկտուալ զարգացման և ազգային ինքնության ձևավորման գործում: Հատկապես նրա մարդակենտրոն և ազգային ինքնության վրա շեշտը դնելու սկզբունքները այսօր էլ դրված են հայ մանկավարժության և հատկապես հայոց լեզվի մեթոդիկայի հիմքում:

Մայրենի լեզվի ուսուցման ընդհանուր համակարգում քերականության դասավանդմանը որոշակի տեղ է հատկացրել նաև Ս. Մանդինյանը: Նրա կարծիքով լեզուն ավելի շուտ է ձեռք բերվում քերականության միջնորդությամբ, որովհետև քերականության օգնությամբ ուսուցիչը հնարավորություն է ունենում երեխաների ուշադրությունը լեզվական երևույթների վրա հրավիրելու, դրանք քննության և ուսումնասիրության նյութ դարձնելու: Ըստ նրա առաջ քաշած ուսմունքի՝ քերականությունը թվաբանությունից դժվար է և գուցե նման է գրահաշվի և երկրաչափության տարերքին: Ուրեմն փոքր-ինչ ուշացնելով ուսուցման սկիզբը՝ այն թե՛ ավելի հետաքրքրական զբաղմունք կդառնա և թե՛ ավելի շահավոր (Մանդինյան Ս., 1890):

Ս. Մանդինյանը քերականության ուսուցման հստակ ձևերի ու մեթոդների մասին է խոսում իր «Քերականական լուծումն» հոդվածում: Այն նվիրված է բարձր

դասարաններում գիտության՝ մայրենի լեզվի մասին եղած ուսուցման հարցերին, որում հեղինակը հիմնականում հակամետ է քերականագիտության հոգեբանական ուղղության բնորոշումներին:

19-րդ դարի 70-ական թթ. Ն. Տեր-Ղևոնդյանը ստեղծեց հայոց լեզվի մեթոդիկայի առաջին ամբողջական ձեռնարկը, որում մայրենի լեզվի դասավանդման բնագավառում շարահյուսության ուսուցման առումով բերված կարևորագույն նորություններից մեկը ծխական դպրոցում տարրական քերականական դասընթաց ներմուծելն էր:

Նույն շրջանում լույս է տեսնում նաև Ա. Բահաթրյանի «Քերականություն աշխարհաբար լեզվի» (1879 թ.) տարրական քերականության առաջին դասագիրքը: Ըստ դասագրքի դրույթների՝ հայոց լեզվի ուսուցումը պետք է սկսել շարահյուսական որոշ գիտելիքներ հաղորդելով (հատկապես պարզ նախադասությունների մասին), այնուհետև դրա հիման վրա սովորեցնել լեզվի մյուս բաժինները:

Ասենք, որ ժամանակին ծագել են բազում վեճեր հայ մանկավարժների միջև. այն հարցի շուրջ, թե քերականությունը որ դասարաններում պետք է ուսուցանել:

Ն. Տեր-Ղևոնդյանի քերականության դասագրքերը նախատեսված էին 2-րդ և 3-րդ դասարանների համար: Սակայն կային և հիմա էլ կան հեղինակներ, որ կարծում են, թե տարրական դասարաններում քերականության՝ որպես լեզվի առանձին բաժնի ուսուցումն ավելորդ է և նույնիսկ վտանգավոր: Այս հարցի շուրջ մեծ բանավեճ է ծագել Ղ. Աղայանի և Ն. Տեր-Ղևոնդյանի միջև: Ն. Տեր-Ղևոնդյանը քերականության ուսուցումը՝ որպես լեզվական երևույթների գիտակցման, աշակերտների բանավոր ու գրավոր խոսքը քերականական վերահսկողության տակ դնելու միջոցի խիստ կարևոր ու անհրաժեշտ էր համարում:

Ն. Տեր-Ղևոնդյանը, նյութի վերջում զետեղում էր հարցեր և առաջադրանքներ կամ նյութի մեթոդական մշակումներ՝ այս կերպ մասնավորաբար նպաստելով խոսքի զարգացմանը, առավելապես սեփական մտքերը պարզ նախադասությունների միջոցով կազմելու ունակության զարգացմանը:

Հետագայում միայն Հարություն Դադաշյանի, Հարություն Թումանյանի, Մանուկ Աբեղյանի տարրական քերականության մի շարք դասագրքերի երևան գալուց հետո է, որ Ն. Տեր-Գրիգորյանի քերականության դասագրքերը դուրս եկան գործածությունից:

Անվանի լեզվաբան Մ. Աբեղյանն այս ընթացքում ստեղծում է շարահյուսության նոր համակարգ, մանրամասն քննության ենթարկում հայերենի շարահյուսությունը: Նա իր «Տարրական քերականությունը» (1907 թ.) դասագրքից հետո կազմում է միջնակարգ դպրոցի բարձր դասարանների համար նախատեսված «Աշխարհաբարի շարահյուսությունը» (1912 թ.) դասագիրքը (ավելի վաղ բարձր դասարանների համար նախատեսված քերականության դասագրքեր էր կազմել Ս. Պալասանյանը): Նրա աշխատանքները մեծ նպաստ են բերել հայերենի շարահյուսագիտությանը հատկապես շարահյուսական եզրույթների ստեղծմամբ և առաջադրմամբ, սակայն մեթոդական տեսանկյունից դրանք ոչ մի նորություն չեն բերել:

Ա. Ղարիբյանը հայոց լեզվի մեթոդիկական դրեց լեզվաբանական հիմքի վրա՝ կարևորելով նյութի գիտականությունը: Նա մեթոդիկական ուսուցման տարրական օղակից բարձրացրեց վեր՝ հիմք դնելով միջին դասարանների հայոց լեզվի մեթոդիկային: Ա. Ղարիբյանը առաջիններից էր, որ նախապատվությունը տվեց նյութի լեզվաբանական ուղղվածությանը: Այս կերպ հետագա հեղինակները հայոց լեզվի ուսուցման մեթոդիկային վերաբերող աշխատանքներում սկսեցին կարևորել լեզվական կողմը:

Ա. Ղարիբյանը իր «Հայոց լեզվի դասավանդման մեթոդիկա» ձեռնարկում մեծ նշանակություն է տալիս շարահյուսության ուսուցման մեջ լրացման և լրացյալի հարաբերությունը հասկանալուն, քանի որ այն ունի կարևորագույն նշանակություն նախադասության իմաստը սպառիչ կերպով հասկանալու հարցում (**Ղարիբյան Ա., 1954**): Մանկավարժը կարևոր քայլ է անում նաև *մանկավարժական լեզվաբանություն* եզրույթի ստեղծմամբ:

Ս. Գյուլբուղաղյանը նույնպես անդրադարձել է քերականության ուսուցման հարցերին: Նա առաջիններից էր, որը խոսեց քերականության ուսուցման

հիմնական խնդիրների մասին: Նրա ցանկությունն էր թեթևացնել ուսուցանվող նյութի խորքայնությունը, սովորեցնել միայն առաջնային, գլխավոր հատկանիշները (**Գյուլբուդաղյան Ս., 1978**): Հեղինակը մասնավորաբար առանձնացնում է շարահյուսական իրողությունների, հատկապես կապակցությունների մակերեսորեն սովորելու հետևանքները:

Ա. Մանուկյանը մայրենի լեզվի քերականության ուսուցումը համարում է աշակերտների խոսքը զարգացնելու, խոսքի թերությունները վերացնելու միջոց: Նա կարծում է, որ աշակերտների խոսքի զարգացումը պետք է տարվի հիմնականում բառերն ու նախադասությունները կապակցելու հմտությունների մշակման ու կատարելագործման ուղղությամբ (**Մանուկյան Ա., 1969**):

Ավելի ուշ Վ. Թումանյանն իր «Շարահյուսության գործնական ուսուցման հարցեր» աշխատանքում բառապաշարի հարստացումը խոսքի զարգացման և ոճի մշակման հիմնական նախադրյալն էր համարում: Այդ է պատճառը, որ նրա աշխատանքում տեղ են գտել շարահյուսության ուսումնասիրման ընթացքում կատարվող բառային աշխատանքներ ևս: Այս առումով առաջադրում է բառակապակցությունների ուսուցումը, տարբեր խոսքի մասերի կրկնությունը իրականացնել շարահյուսական համապատասխան թեմաների ուսուցման ընթացքում, վարժությունների համար առաջադրել բնագրային օրինակներ և տեքստեր, որոնք պարունակում են բացատրության պահանջ ներկայացնող բազմաթիվ բառեր (**Թումանյան Վ., 1987**):

Քերականության ուսուցման հարցերին առնչվող անդրադարձումներ ունի նաև Ֆ. Խլղաթյանը: Նա իր աշխատանքներում ներառել է ոչ միայն բուն քերականության, այլև քերականական ոճաբանության ուսուցումը: Այստեղ հեղինակը նախապես զգուշացնում է ուսուցիչներին չտարվել անցանկալի գայթակղությամբ և քերականական ոճական հնարավորությունների փոխարեն չներկայացնել բուն քերականությունը:

Ֆ. Խլղաթյանը շարահյուսության բաժնում առանձնացնում է ոճաբանական ուղղվածությամբ խոսքի ուսումնասիրության երկու ուղղություն՝ պատկերավորման-արտահայտչական շարահյուսական միջոցներ, որոնք

միավորվում են *բանադարձում* ընդհանուր անվամբ (նույնասկիզբ, նույնավերջ, հանգույց, կցուրդ, զուգադրություն, խաչաձևում, զեղչում, ավելադրություն, աստիճանավորում, հարանունություն, բառախաղ, հակադրություն, ճարտասանական հարց, ճարտասանական բացատրություն, անշաղկապություն, բազմաշաղկապություն, շրջադասություն, հեզնանք, պարադոքս), և շարահյուսական հոմանիշ կառույցներ, նրանց ոճական առանձնահատկություններ: Նա ուսուցման գործընթացում կարևորում է համաձայնական և խնդրառական հարցերը, ներգործական և կրավորական կառուցվածքներին, ստորադասական և դերբայական դարձվածով կառույցներին, ինչպես նաև մեջբերվող խոսքի տարբեր ձևերին վերաբերող փոխակերպումները՝ դրանք հիմնավորելով այն փաստով, որ ներառված են բուհական ընդունելության քննության ծրագրում:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Հայոց լեզվի շարահյուսության ուսուցումը երկար ճանապարհ է անցել՝ զարգանալով փիլիսոփայական, հոգեբանական և լեզվաբանական հիմքերի վրա:

2. Ժամանակակից մեթոդիկան ձգտում է համադրել այս բոլոր ուղղությունները՝ ստեղծելով բազմաշերտ ուսուցման համակարգ, որը ընդամին գիտական է, գործնական և հոգեբանորեն հիմնավորված:

3. Հայոց լեզվի շարահյուսության ուսուցումը ծառայում է մի նպատակի՝ զարգացնել աշակերտի լեզվամտածողությունը, ստեղծագործական կարողությունները և խոսքի գրագետ ու իմաստայից ձևակերպմանը:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Աբովյան Խ. (1940), Նախաշավիղ կրթութեան ի պէտս նորավարժից, Երևան, Հայկ. ԽՍՀ պետ. հրատ.:
2. Աղաջանյան Զ. (2021), Հայոց լեզվի ուսուցման և խոսքի մշակույթի ձևավորման մեթոդիկա, Երևան, «Նաիրի» հրատ.:
3. Գյուլբուղաղյան Ս. (1978), Հայոց լեզվի մեթոդիկա, Երևան, ԵՊՀ հրատ.:
4. Էդիլյան Գ. (1923), Հայոց լեզվի մեթոդիկա, Թիֆլիս, 5-տպարան Պոլիգ:

5. **Թումանյան Վ. (1987)**, Շարահյուսության գործնական ուսուցման հարցեր, Երևան, «Լույս» հրատ.:
6. **Խալաթյան Գ., Թորգոմյան Ս., Հարությունյան Ռ. (2023)**. Հայոց լեզվի դասավանդման մեթոդիկա, Երևան, «Մեկնարկ» հրատ.:
7. **Հարությունյան Ի. (1888)**. Լեզվի հոգեբանական խնդիրները, Երևան, «Արձագանք»:
8. **Հարությունյան Հ. (1970)**. Անդամ նախադասությունները ժամանակակից հայերենում, Երևան, ԵՊՀ հրատ.:
9. **Ղարիբյան Ա. (1954)**. Հայոց լեզվի մեթոդիկա, Երևան, Հայպետհրատ:
10. **Մանուկյան Ա. (1969)**. Խոսքի զարգացումը հայոց լեզվի ուսուցման ընթացքում, Երևան, «Լույս»:
11. **Մանդինյան Ս. (1890)**. Մայրենի լեզու, Երևան, «Արարատ»:

REFERENCES

1. **Abovyan Kh. (1950)**, Naxashavigh krt'owt'ean i pe'ts noravarjhic /A Preparatory Guide to Education for Beginners/, State Publishing House of the Arm. SSR.
2. **Aghajanyan Z. (2021)**, Hayoc lezvi owsowcman & xosqi mshakowyt'i d'&avorman met'odika /Methodology of Teaching Armenian Language and Developing Speech Culture/, Yerevan, “Nairi”.
3. **Gyulbudaghyan S. (1978)**, Hayoc lezvi met'odika /Methodology of Armenian Language/, Yerevan, YSU Publishing House.
4. **Edilyan G. (1923)**, Hayoc lezvi met'odika /Methodology of Armenian Language/. Tbilisi, Printing House No. 5, “Poligr”.
5. **Tumanyan V. (1987)**, Sharahyowsowt'yan gorc'nakan owsowcman harcer /Issues of Practical Teaching of Syntax/. Yerevan, “Luys”.
6. **Khalatyan G., Torgomyan S., Harutyunyan R. (2023)**, Hayoc lezvi dasavandman met'odika /Methodology of Teaching Armenian Language/, Yerevan, “Meknark”.
7. **Harutyunyan I. (1888)**, Lezvi hodgebanakan xndirneriy' /Psychological Problems of Language/, Yerevan, “Artsagank”.

8. Harutyunyan H. (1970), *Andem naxadasowt'yownnery' jhamanakacic hayerenowm /Impersonal Sentences in Modern Armenian/,* Yerevan, YSU Publishing House.
9. Gharibyan A. (1954), *Hayoc lezvi met'odika /Methodology of Armenian Language/,* Yerevan, Haypethrat.
10. Manukyan A. (1969), *Xosqi zargacowmy' hayoc lezvi owsowcman y'nt'acqowm /Development of Speech in the Process of Teaching Armenian/. Yerevan, "Luys".*
11. Mandinyan, S. (1890), *Mayreni lezow /Mother Tongue/,* Yerevan, "Ararat".

Zhenya Hovhannisyan

Historical and theoretical paths of the formation and development of syntax teaching methodology

Conclusion

Key words and expressions: syntax, educational psychology, grammatical psychology, critical thinking, logical thinking, developmental characteristics, age-related characteristics, didactic methods, grammatical stylistics, composition/ essay writing, figurative and expressive syntactic devices.

The article presents a historical and theoretical overview of the development of teaching methodology for Armenian language syntax, with a focus on its linguistic, logical, and psychological foundations. It analyzes key stages in the evolution of methodological thought—from the medieval works of Hovhannes Yerznkatsi and the principles initiated by Mesrop Mashtots to the methodological systems formed in the 19th–20th centuries. The study shows how Armenian language teaching methodology was initially viewed as a branch of didactics and later evolved into an independent discipline. Special attention is paid to students' age-related, sensory, and intellectual characteristics as psychological factors influencing the acquisition of syntax. The role of logic and individualized approaches is emphasized as a means of enhancing learning effectiveness. The article also examines the theoretical and practical contributions of prominent

educators and linguists such as Khachatur Abovyan, S. Mandinyan, M. Abeghyan, A. Gharibyan, F. Khlghatyan and others. Overall, the study highlights syntax instruction as a crucial tool not only for linguistic knowledge acquisition but also for developing students' speech and logical thinking.

Женя Оганнисян

Исторические и теоретические пути формирования и развития методики преподавания синтаксиса

Заключение

Ключевые слова и выражения: синтаксис, педагогическая психология, грамматическая психология, критическое мышление, логическое мышление, особенности развития, возрастные особенности, дидактические методы, грамматическая стилистика, сочинение/ изложение изобразительно-выразительные синтаксические средства.

В статье представлен историко-теоретический обзор становления и развития методики преподавания синтаксиса армянского языка с акцентом на её лингвистические, логические и психологические основы. Анализируются ключевые этапы формирования методической мысли — от средневековых трудов Ованнеса Ерзнкаци и принципов, заложенных Месропом Маштоцем, до методических систем XIX–XX веков. Показано, как методика преподавания армянского языка сначала рассматривалась как часть дидактики, а затем оформилась как самостоятельная наука. Особое внимание уделяется возрастным, чувственным и умственным особенностям учащихся как психологическим условиям усвоения синтаксиса. Рассматривается роль логики и индивидуального подхода как факторов повышения эффективности обучения. Анализируются теоретические и практические подходы ведущих педагогов и лингвистов — Х. Абовяна, С. Мандиняна, М. Абеяна, А. Гхарибяна, Ф. Хлгатына и др. Авторы подчёркивают, что обучение синтаксису

является не только средством передачи языковых знаний, но и важнейшим инструментом развития речевого и логического мышления учащихся.

Ժենյա Հովհաննիսյան – Խ. Արովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարանի Ա. Ղարիբյանի անվան հայոց լեզվի և նրա դասավանդման մեթոդիկայի ամբիոնի մասնագետ, նույն ամբիոնի հայցորդ: j.m.5.1997@mail.ru

Zhenya Hovhannisyana- Specialist at the department of armenian language and methods of teaching them at Khachatur Abovyan armenian state pedagogical university, applicant for the same department. j.m.5.1997@mail.ru

Женя Оганнисян - специалист кафедры армянского языка и методики их преподавания-Армянского государственного педагогического университета имени Хачатура Абовяна: соискатель той же кафедры. j.m.5.1997@mail.ru

Խմբագրություն է ուղարկվել 06.11.2025թ.

Հանձնարարվել է գրախոսության 17.11.2025թ.

Հրատարակման է ներկայացվել 14.01.2026թ.